

Доц. др Милица Панић

Правни факултет Универзитета у Источном Сарајеву

СТИЦАЊЕ БЕЗ ОСНОВА

У овом раду ћемо говорити о неким општим питањима која се односе на стицање без основа за које се у теорији користе различити термини, као што су: неосновано обогаћење, правно неосновано обогаћење, стицање без правног основа, неоправдано обогаћење. Према чл. 210 Закона о облигационим односима, под стицањем без основа подразумева се прелаз неког дијела имовине лица на било који начин у имовину другог лица, а да тај прелаз нема свој правни основ у правном послу или закону. У том случају, стицалац ће бити дужан да га врати, а када то није могуће, да накнади вриједност постигнутих користи. Анализираћемо рјешења из Нацрта грађанског законика Србије, Нацрта закона о облигационим односима Федерације Босне и Херцеговине / Републике Српске као и рјешења из Закона о облигационим односима бивших југословенских република, а сада држава. Посебну пажњу посветићемо рјешењима из судске праксе.

Кључне ријечи: Основ; Обогаћење; Осиромашење; Кондикција; Савјесност.

1. УВОД

Установа неоснованог обогаћења била је позната у римском праву „*Jure naturae eaqium est neminem cum alterius detrimento et iniuria fieri locupletorem*“. Римско право познавало је двије тужбе: кондикција (*condictio sine causa*), а друга је била верзија (*actio in rem verso, versio in rem*). Прва тужба односила се на неосновано обогаћење, на примјер у виду исплате недугованог (*condictio indebiti*), док се друга тужба односила на употребу своје или туђе ствари у туђу корист, а да притом није постојала намјера чињења користи другом.¹ У Закону о облигационим

¹ Г. Трнавци, „Правна природа неоснованог обогаћења“, *Годишњак Правног факултета у Бањој Луци* 30/2007, 247–248. У Аустријском грађанском законнику одвојено су регулисани случајеви заштићени кондикцијама и они код којих се подиже верзиони захтјев. Италијански грађански законик из 1942. године предвиђа случајеve исплате недугованог и других кондикција, с тим да је у чл. 2041 регулисао општу тужбу за повраћај онога што је неосновано прибављено, и то као *actio de in rem verso*. Ј. Даниловић, „Неосновано обогаћење“, *Анали*

односима² не прави се разлика између верзије и кондикције, већ су обје регулисане у оквиру установе неоснованог обогаћења.

Према чл. 210 ЗОО, стицање без основа постоји кад је неки дио имовине једног лица прешао на било који начин у имовину неког другог лица, а тај прелаз нема свој основ у неко правном послу или у закону, стицалац је дужан да га врати, а кад то није могуће, да накнади вриједност постигнутих користи. Обавеза враћања, односно накнаде вриједности настаје и кад се нешто прими с обзиром на основ који се није остварио или који је касније отпао.³ У теорији се користе различити појмови за овај институт, као што су: неосновано обогаћење, правно неосновано обогаћење, стицање без правног основа, неоправдано обогаћење,⁴ правно неосновано стицање, обогаћење без правног основа, неправично обогаћење.⁵ Француски грађански законик⁶ из 1804. године не садржи експлицитна правила која се односе на стицање без основа, али је касније признат овај институт у судској пракси (*enrichissement sans cause*). Његове одредбе у квазиконтрактима у чл. 1371 и сужавање ове области на исплату недугованог у чл. 1376 до 1381 и на незвано вршење туђих послова у чл. 1372 до 1375 су критиковане.⁷ Њемачки грађански законик⁸ регулише у чл. 812⁹ до 822 правила стицања без основа (*Ungerechtfertigte Bereicherung*). Такође, и Швајцарски законик о облигацијама¹⁰ из 1912, садржи поглавље под називом обавезе настале из стицања без основа у чл. 62 до 67.¹¹ Стицање без основа регули-

Правног факултета у Београду 1–4/2001, 503. <http://ibiblio.org/ais/abgb1.htm/>, 25. децембар 2018; http://www.jus.unin.it/-cardozo/Obiter_Dictum/codiv/Codiv.htm, 25. децембар 2018.

² Закон о облигационим односима – ЗОО, *Службени лист СФРЈ*, бр. 29/78, 39/85, 45/89 и 57/89, *Службени гласник Републике Српске*, бр. 21/92, 17/93, 3/96, 39/03 и 74/04.

³ Исто рјешење је прихваћено и у чл. 217 Закона о облигационим односима Црне Горе – ЗООЦГ, *Службени лист Р. Црне Горе*, бр. 47/08, 4/11 – др. закон и 22/17.

⁴ Неоправдано обогаћење или неправедно обогаћење је појам који је вјероватно настао према енглеском термину (*unjust enrichment*) који је био усвојен у старијој српској правној терминологији, те се данас врло ријетко употребљава. Ј. Даниловић, 493.

⁵ С. Перовић, *Коментар Закона о облигационим односима*, књига прва, Културни центар – Горњи Милановац, Правни факултет – Крагујевац 1980, 618.

⁶ Француски грађански законик, <http://www.bicentenaireducoddecivil.fr/leger/legifrance.htm>, 20. децембар 2018.

⁷ Ј. Даниловић, 500.

⁸ Њемачки грађански законик, <http://bundesrecht.juris.de/bundesrecht/bgb/>, 20. децембар 2018.

⁹ У чл. 812 Њемачког грађанског законика предвиђено је да је лице које стекне нешто од другог без правног основа и на његов рачун, било радњом осиромашеног, било на други начин, дужно да му стечену корист врати.

¹⁰ Швајцарски законик о облигацијама, <http://www.admin.ch/ch/fr/rs/c210.html>, 20. децембар 2018.

¹¹ Правила о стицању без основа налазе се у чл. 2298 Грађанског законика државе Луизијане, чл. 1493 до 1496 Грађанског законика у Квебеку, чл. 212 Холандског

шу јединствено још и Мађарски грађански законика из 1959. године, у чл. 361 до 364, и Пољски грађански законик из 1964. године, у чл. 405 до 409.¹² У англо-америчком праву не постоји општа тужба из стицања без основа, већ неколико посебних средстава којима се под одређеним условима може тражити повраћај неосновано прибављених вриједности.¹³

Према Нацрту ЗОО Федерације БиХ/РС из 2003. године, у чл. 270 се уводи нови појам стицања без основа, према коме оно постоји када неко чинидбом или на други начин стекне нешто што му по праву не припада. У чл. 271 Нацрта уводи се појам стицање без основа из необавезне чинидбе. Према овом члану: „Ко путем чинидбе неког другог која је услиједила ради испуњења неке обавезе, стекне нешто без правног основа, обавезан је том другом вратити стечено. Као стечено долази у обзир свака имовинска вриједност, која је стварно дата ради испуњења наводне обавезе. Имовинска вриједност стечена је без правног основа, ако сврха да се испуни обавеза није постигнута из разлога: 1. Што та обавеза од самог почетка није ни постојала, или 2. Што је обавеза касније отпала, или 3. Што је захтјев на испуњење обавезе могао бити трајно искључен истицањем приговора. Не може се захтијевати поврат датог у испуњавању застарјеле обавезе“.

У Нацрту грађанског законика Србије из 2016. године користи се појам неосновано обогаћење умјесто стицање без основа. Према чл. 370 Нацрта, правило је да се нико не може обогатити без основа на туђи рачун. И по томе: кад је неки део имовине једног лица прешао на било који начин у имовину неког другог, а тај прелаз нема свој основ у неком правном послу или у закону, стицалац је дужан вратити га кад је то могуће, а иначе накнадити вриједност постигнутих користи. По истом општем правилу: ко се неосновано користовао туђим, дужан је накнадити вриједност постигнутих користи.

2. ПРЕТПОСТАВКЕ ЗА ПРИМЈЕНУ СТИЦАЊА БЕЗ ОСНОВА

Постоји пет правних претпоставки настанка стицања без основа.¹⁴ Први услов је повећање имовине (обогаћење) стицаоца, а на штету осиграђанског законика. I. Anghel, “The principle of unjust enrichment from the European Codes to the European Civil Code“, *Challenges of the Knowledge Society* 2012, 536–539.

¹² Ј. Даниловић, 503.

¹³ *Ibid.*, 504.

¹⁴ Неки аутори наводе три услова за примјену стицања без основа, а то су: обогаћење једног лица, осиромашење другог лица и недостатак основа. Ј. Радишић, *Облигационо право*, општи део, Номос, Београд 2004, 293. Други аутори наводе четири услова за стицање без основа: обогаћење једног лица, осиромашење другог лица, постојање узрочне везе између обогаћења и осиромашења и непостојање пуноважног правног основа за обогаћење. Вид.: Б. Лоза, *Облигационо право*, општи део, Службени гласник, Београд 2000, 278–279; С. Перовић, 624.

ромашеног, и то стицањем неког права (нпр. права својине или каквог облигационог права), повећањем вриједности постојећег права или уштедом трошкова стицаоца. Обогаћење једног лица може се састојати у повећању активе његове имовине или смањењу његове пасиве¹⁵ или у уштеди трошкова¹⁶ усљед радње осиромашеног лица.¹⁷ Ову претпоставку доказује осиромашени. Обогаћење може да настане и радњом обогаћеног, на примјер испостави два рачуна за исти посао, а може и радњом трећег лица ако банка одобри рачун једног умјесто другог лица.¹⁸

Други услов је умањење имовине (осиромашење) друге стране. Осиромашење ће настати преласком цјелокупне или дијела имовине једног у имовину другог лица, и то путем исплате новчаног износа, предаје ствари или извршења неке друге чинидбе.¹⁹ То се може десити кад неко плати туђи дуг мислећи да плаћа свој, или када друго лице користи право које припада осиромашеном, нпр. право плодуживања. Постоје случајеви који спречавају увећање имовине осиромашеног, нпр. у случају одрицања од насљеђа у корист одређеног лица, те се касније покаже да је то било без основа.²⁰

Трећи услов је узрочно-последична веза између наведеног преласка имовине између осиромашеног и обогаћеног. Ако се неко обогатио, а други није осиромашено, неће настати стицање без основа. Ако је осиромашени послао новац за плаћање непостојећег дуга, а други није примио послати новац, те се није обогатио, неће бити стицања без основа.²¹ У литератури се наводи да је код стицања без основа боље користити појам корелација него узрочна веза. Корелација представља узрочно-последичну везу између осиромашења и обогаћења које је потекло из истог заједничког узрока.²²

Четврти услов је непостојање титулуса, односно правног основа тог преласка (нпр. уговора, тестаментa, јавног обећања награде) или законске одредбе (нпр. законско издржавање, судска одлука, окупација, одржај). По питању правне основе развиле су се двије концепције: субјективна и објективна. Према објективној концепцији, стицање без основа је оно које нема правну основу – *iustus titulus*. Према субјектив-

¹⁵ На примјер, неко плати туђи рачун за птт услуге. Б. Лоза, 278.

¹⁶ На примјер, када неко плати издржавање туђем дјетету. Ј Радишић, 293.

¹⁷ Г. Трнавци, 249.

¹⁸ Б. Лоза, 278.

¹⁹ На примјер, то ће се десити када осиромашени изгуби неко своје право или када своју имовину умањи исплатом одређене суме новца. Вид.: Ј Радишић, 294; Г. Трнавци, 250.

²⁰ С. Перовић, 624–625.

²¹ Б. Лоза, 278.

²² Б. Морант, *Облигационо право*, Комесграфика, Бања Лука 2010, 488–489.

ној концепцији, правно неосновано обogaћење је оно које нема каузу. Према схватању неких аутора, у нашем праву би се могла примијенити субјективно-објективна концепција, те би стицање без основа постојало када се неко обогати на туђи рачун, а да за то нема правне основе *iustus titulus* или каузе.²³ Према мишљењима других аутора, под основом се не подразумева кауза обавезе из уговора или обавезе уопште.²⁴ Према чл. 1111, ст. 1 и 2 хрватског Закона о обвезним односима:²⁵ „Кад дио имовине неке особе на било који начин пријеђе у имовину друге особе, а тај пријелаз нема основе у неком правном послу, одлуци суда, односно друге надлежне власти или закону, стицатељ је дужан вратити га, односно, ако то није могуће, накнадити вриједност постигнуте користи. Под пријелазом имовине разумијева се и стјецање користи извршеном радњом“.

Пети услов је чињење усљед кога је дошло до наведене промјене у имовинама не смије бити деликтна радња, јер би то био облигациони однос чији је основ накнада штете.²⁶ Међутим, постоје и другачија мишљења. Стицање без основа може настати и извршењем деликтне радње у случају када једно лице присвоји туђи грађевински материјал и угради га у своју или туђу грађевину.²⁷

У претпоставке које немају општи карактер за подизање опште тужбе из стицања без основа спадају: непостојање пристанка осиромашеног за прелаз имовине на другог без правног основа, или да је на правно дозвољен начин дошло до осиромашења.²⁸

3. ПОЈЕДИНИ СЛУЧАЈЕВИ СТИЦАЊА БЕЗ ОСНОВА

Стицање без основа може да настане радњом обogaћеног, радњом осиромашеног или усљед радње неког трећег или спољњег догађаја. Стицање без основа радњом осиромашеног настаје у случају: исплате недугованог, испуњењем престације с обзиром на основ који се није остварио, исплата с обзиром на основ који је касније отпао,²⁹ и употребом властите ствари у туђу корист. Стицање без основа радњом обogaћеног настаје најчешће

²³ Г. Трнавци, 250–251.

²⁴ С. Перовић, 627.

²⁵ Закон о обвезним односима – ЗООХ, *Народне новине Р. Хрватске*, бр. 35/05, 41/08, 78/15 и 29/18.

²⁶ Вид.: О. Антић, *Облигационо право*, Службени гласник, Београд 2009, 535; Б. Мораит, 486–487; Д. Вељковић, *Облигационо право кроз коментар Закона о облигационим односима, са регистром појмова за практичну примену, са примерима уговора, тужби и судске праксе*, Пословни биро, Београд 2005, 254.

²⁷ С. Перовић, 623.

²⁸ Б. Мораит, 490.

²⁹ Вид.: Ј. Радишић, 295; С. Перовић, 632.

употребом туђе ствари у своју корист. Стицање без основа радњом трећег или усљед спољашњег догађаја настаје ако неко употреби ствар у корист трећег, а да нема услова за примјену правила о пословодству без налога. Може се десити да треће лице споји или помијеша ствари од различитих власника, или се то деси усљед елементарних непогода.³⁰

Први случај стицања без основа је исплата недугованог (*condictio indebiti*). За исплату недугованог потребно је да су испуњена три услова: да је плаћање учињено *solvendi causa*, да је исплаћен привидан дуг и да је исплатилац био у заблуди. Исплата је извршена *solvendi causa* ако је требало да послужи према споразуму страна подмирењу привидног дуга. У привидне дугове спадају случајеви: када једно лице плати туђи дуг, када исплати свој дуг привидном повјериоцу, када преда повјериоцу другу ствар а не ону коју му дугује, када исплати дуг под одложним условом који се још није остварио.³¹ Као дуг који не постоји сматра се и извршење више обавеза, које се дугују алтернативно, мислећи да се дугују кумулативно и извршење обавезе која је постојала, али је већ једном извршена.³² Према чл. 218 ЗООЦГ, исплата дуга прије рока не даје право да се захтијева повраћај, а исто тако нити право на одбијање одговарајућих камата. Исто тако, дужник према овом члану има право да захтијева повраћај ако је исплатио условни дуг прије испуњење услова, изузев ако се услов испунио у међувремену.

Није плаћање недугованог и нема повраћаја у сљедећим случајевима: 1. када дужник плати дуг не знајући да има право на приговор пребијања, приговор претходне тужбе, приговор неиспуњења уговора или право да раскине уговор; 2. ако је плаћен дуг а није доспио на наплату;³³ 3. када неко

³⁰ Вид.: Г. Трнавци, 251–256; Ј. Радишић, 300.

³¹ Ј. Радишић, 296–297.

³² С. Перовић, 634–635.

³³ Према чл. 171 Скице за законик о облигацијама и уговорима: „Исплата дуга извршена прије рока не даје право захтијевати повраћај, нити право на одбијање одговарајућих камата. Дужник има право захтијевати повраћај ако је исплатио условни дуг прије испуњења услова, изузев ако се услов испунио у међувремену“. М. Константиновић, *Облигације и уговори, Скица за законик о облигацијама и уговорима*, Службени лист СРЈ, Београд 1996, 93–94. Према чл. 315 ЗОО: „(1) Кад је рок уговорен искључиво у интересу дужника, он има право испунити обавезу и прије уговореног рока, али је дужан обавијестити повјериоца о својој намјери и пазити да то не буде у невријеме. (2) У осталим случајевима, кад дужник понуди испуњење прије рока, повјерилац може одбити испуњење, а може га и примити и задржати право на накнаду штете, ако о томе без одлагања обавијести дужника“. Према чл. 398 ЗОО: „(1) Дужник новчане обавезе може је испунити прије рока. (2) Ништава је одредба уговора којом се дужник одриче овог права. (3) У случају испуњења новчане обавезе прије рока, дужник има право да од износа дуга одбије износ камате за вријеме од дана исплате до доспјелости обавезе, само ако је на то овлашћен уговором или то произлази из обичаја“. Према чл. 1112, ст. 2 ЗООХ ако је дуг био безувјетан, не може се захтијевати поврат плаћеног износа стога што је исплата извршена прије доспјелости.

погрешно исплати туђи дуг мислећи да је јемац;³⁴ 4. када је знао да није дужан платити према чл. 211 ЗОО;³⁵ 5. ако је нешто дато или учињено на име извршења неке природне обавезе или неке моралне или друштвене дужности према чл. 213 ЗОО;³⁶ 6. не може се тражити враћање неосновано плаћених износа на име накнаде штете због повреде тијела, нарушења здравља или смрти, уколико је исплата извршена савјесном прибавиоцу према чл. 216 ЗОО³⁷, извршење симуловане обавезе.³⁸

У овим случајевима, лице мора бити у заблуди да је било обавезно исплатити недуговано у вријеме исплате. Стицање без основа ће настати и када осиромашени није био у заблуди приликом исплате у овим случајевима: када је осиромашени задржао право тражења повраћаја;³⁹ ако је платио да би избјегао принуду;⁴⁰ ко је исти дуг платио два пута, па макар једном и по основу извршне исправе;⁴¹ када је платио недуговано усљед принуде и када осиромашени за другог учини издатак или нешто друго што је овај по закону био дужан учинити,⁴² исплата дуга погрешном повјериоцу радњом трећег лица и плаћање од стране пословно неспособног лица дуга који не постоји.⁴³

³⁴ Према чл. 300 ЗОО: „Кад обавезу испуни лице које има неки правни интерес у томе, на њега прелази по самом закону у часу испуњења повјериочево потраживање са свим споредним правима“.

³⁵ Таква исплата се може окарактерисати као поклон или као плаћање туђег дуга или као пословодство без налога. С. Перовић, 649.

³⁶ ЗООЦГ, чл. 220.

³⁷ Ј. Радишић, 297; Према чл. 1117 ЗООХ: „1) Не може се захтијевати поврат неосновано плаћених износа на име накнаде штете због озледе тијела, нарушења здравља или смрти, ако је исплата извршена поштом стјецатељу. (2) Стјецатељ се сматра непоштеним од тренутка доставе одлуке о прихваћању изванредног правног лијека и дужан је вратити примљено на основи која је отпала с каматама од тренутка кад је постао непоштен“.

³⁸ С. Перовић, 637.

³⁹ ЗОО, чл. 211. Ова изјава треба да буде дата прије или најкасније у вријеме исплате, С. Перовић, 649.

⁴⁰ ЗОО, чл. 211.

⁴¹ ЗОО, чл. 212; ЗООЦГ, чл. 219. Тужба за исплату неосновано стеченог по укинутој извршној исправи може се са успјехом поднијети како у вријеме трајања рока прописаног за подношење приједлога за противизвршење, тако и након његовог протекла. Рјешење Врховног суда Србије, Прев.132/04 од 23.6.2004. године. Г. Станојчић, *Актуелна судска пракса из облигационог права*, Пословни биро, Београд 2006, 366–367; Врховни суд Југославије је заузео став да је друга исплата истог дуга по основу извршне судске одлуке без правног основа, јер се извршна судска одлука појављује као основ који је постојао, па је доцније престао да постоји. Одлука Врховног суда Југославије Гж 46/70. С. Перовић, 650–651.

⁴² Вид.: ЗОО, чл. 218; ЗОО ЦГ, чл. 225. Г. Трнавци, 251–253; Ј. Радишић, 298; Б. Морант, 557.

⁴³ С. Перовић, 636.

Према чл. 213 ЗОО, не може се тражити оно што је дато или учињено на име извршења неке природне обавезе или неке моралне или друштвене дужности.⁴⁴

Други случај је употреба властите ствари на корист трећег. Према чл. 217 ЗОО, ако је неко своју или туђу ствар употребио на корист трећег, а нема услова за примјену правила о пословодству без налога, трећи је дужан вратити ствар, односно ако то није могућно, накнадити њену вриједност.

Трећи случај је испуњење престације с обзиром на основ који се није остварио⁴⁵ (*condictio ob causam futuram, condictio ob causam non secutam*). Према чл. 375 Нацрта грађанског законика Србије, обавеза враћања, односно накнаде вриједности настаје и кад се нешто прими с обзиром на основ који се није остварио, или који је касније отпао. Алтернатива је да се претходни члан мијења, тако да гласи: „Право захтијевати да му се врати оно што је исплатио има и онај који је платио што је био дужан, ако је основ дуга доцније отпао, као и онај који је платио с обзиром на будући основ, ако се тај основ не оствари“. Према чл. 173 Скице за законик о облигацијама и уговорима, право захтијевати да му се врати оно што је исплатио има и онај који је платио што је био дужан, ако је основ дуга доцније отпао, као и онај који је платио с обзиром на будући основ, ако се тај основ не оствари. Према чл. 1111, ст. 3 ЗООХ: „Обавеза враћања, односно надокнаде вриједности настаје и кад се нешто прими с обзиром на основу која се није остварила или која је касније отпала“. То ће се десити у случају када родитељи учине поклон вјеренику своје кћерке у очекивању да ће се закључити брак, али се он не закључи.⁴⁶ Стицање без основа настало овим путем обухвата и случајеве закључивања уговора под одложним условом те се могу примијенити случајеви из чл. 74 ЗОО.⁴⁷

⁴⁴ Не може се тражити оно што је дато или учињено на име извршења неке природне обавезе. Из образложења: „У проведеном поступку утврђено је, што међу странкама није ни спорно да су тужилац и тужени суседи, и као такви су један другome помагали. У склопу таквог односа међу странкама тужилац је, на посједу туженог, извео током 1994. године, један број занатских радова за које се међу странкама није постављало питање накнаде, јер је претходно и тужени тужиоцу помагао на сличан начин. Тужбом тужилац тражи да му тужени исплати износ од 2.000,00 динара као накнаду за рад и материјали који је уложио код туженог. Међутим, обзиром на предње утврђено чињенично стање правилно су нижестепени судови примијенили материјално право када су тужбени захтјев тужиоца одбили као неоснован, јер се према одредби члана 213. ЗОО не може тражити оно што је дато или учињено на име извршења неке природне обавезе“. Врховни суд Србије, од 9. XII 1997. Г, Станојчић, 380.

⁴⁵ ЗОО, чл. 210, ст. 2.

⁴⁶ С. Перовић, 638.

⁴⁷ Ј. Радишић, 298. Према чл. 74, ст. 4 ЗОО: „Сматра се да је услов остварен ако његово остварење, противно начелу савјесности и поштења, спријечи страна на чији је терет одређен, а сматра се да није остварен ако његово остварење, противно начелу савјесности и поштења, проузрокује страна у чију је корист одређен“.

Четврти случај је исплата с обзиром на основ који је касније отпао (*condictio ob causa finitam*).⁴⁸ Ово ће се десити у случају ако уговор буде поништен или раскинут или се деси пропаст индивидуално одређене ствари последице исплате.⁴⁹

Пети случај стицања без основа настаје радњом обогашеног употребом туђе ствари у своју корист. Према чл. 219 ЗОО: „Кад је неко туђу ствар употребио у своју корист, ималац може захтијевати, независно од права на накнаду штете, или у одсуству ове, да му овај накнади корист коју је имао од употребе“.⁵⁰ Овдје је потребно напоменути да се двије тужбе поводом истог основа не могу истовремено употребити против истог туженог.⁵¹ То би се могло десити на примјер грађењем туђим материјалом на свом земљишту, као и прерадом туђе ствари под условом да је обогашени стекао право својине на тако употребљеној ствари.⁵²

У Нацрту грађанског законика Србије, у чл. 376 се наводи да ко је примио исплату туђег потраживања којом се то потраживање пуноважно угасило, дужан је примљено уступити правом повјериоцу. Исто важи у случају пуноважног отуђења туђе ствари, а ако накнада није још исплаћена отуђиоцу, сопственик се може обратити непосредно прибавиоцу.⁵³ Према чл. 279 Нацрта ЗООФБиХ/РС: „Давање које са становишта примаоца представља испуњење обавезе неког трећег, за које трећи међутим није дао упуту, мора (може) тражити назад давалац, а не тај трећи“.

Шести случај стицања без основа настаје усљед радње трећег или спољног догађаја, ако неко употреби своју⁵⁴ или туђу ствар⁵⁵ у корист трећег, а нема услова за примјену пословодства без налога,⁵⁶ или

⁴⁸ Ништав је уговор о поклону непокретности јер је мотив тужиље (оčekивано обећање обезбјеђења њега и помоћи) изостао. Пресуда Врховног суда Србије, Рев. 1265/02 од 2.10.2002. године. Г. Станојчић, 32–33. Ако је код уговора о поклону мотив битан елемент уговора, онда је уговор ништав ако отпадне мотив. Врховни суд Србије, Рев. 2656/98 од 15. IX 1998. Г. Станојчић, 35.

⁴⁹ Вид.: Г. Трнавци, 254, С. Перовић, 639.

⁵⁰ ЗООЦГ, чл. 226.

⁵¹ О. Антић, 540.

⁵² Ј. Радишић, 299.

⁵³ Ово правило је преузето из чл. 174 Скице за законик о облигацијама и уговорима.

⁵⁴ Употреба своје ствари у корист трећег ће постојати у случају када осиромашени угради резервни дио неке своје ствари у туђу ствар. С. Перовић, 659.

⁵⁵ Употреба туђе ствари у корист трећег ће постојати у случају када једно лице туђу циглу узима у туђу грађевину. С. Перовић, 659.

⁵⁶ ЗОО, чл. 217; ЗООЦГ, чл. 224. Ако једно лице употребило туђу ствар да би учинило корист другом лицу, тужилац може другог да тужи због стицања без основа, а првог ради накнаде штете. О. Антић, 540.

помијеша или споји ствари различитих власника. Спајање и мјешање ствари је могуће и услед спољњег догађаја нпр. поплаве.⁵⁷

У Нацрту грађанског законика Србије наводи се као случај стицања без основа и неморалан и незаконит основ. Према чл. 377 Нацрта: „Ко прими штогод да би се уздржао од неког недопуштеног дјела, или да би извршио радњу коју је иначе дужан извршити, дужан је вратити примљено као несајвесно обogaћени. Ко другоме обећа награду за дјело за које зна да је противно закону, јавном поретку или моралу није дужан исплатити је, али ако је исту исплатио не може је натраг тражити, без обзира да ли је дјело извршено или не, нити је може задржати за себе онај коме је дата, него је дужан предати све што је примио, односно вриједност примљеног, у складу са посебним прописима. Алтернатива: У претходном члану иза ријечи: „примљено“ додају се ријечи: „установа која се стара за дјецу са посебним потребама са сједиштем у мјесту извршења незаконите радње“.⁵⁸

Према чл. 274 Нацрта ЗООФБИХ/РС помиње се стицање без основа на остале начине: „(1) Ко без правног основа стекне нешто на рачун неког другог на остале начине осим чинидбом, обавезан је на враћање стеченог. (2) Стицање без основа на остале начине постоји нарочито 1. ако кориштењем туђег права или туђе правне позиције стекне нешто што према закону припада другом; 2. ако стекне нешто тиме што је неко други на његовој ствари учинио корисно улагање, а да за то није постојао правни основ; 3. ако стекне нешто тиме што неко други трећем лицу да нешто што и њему доноси корист; 4. ако стекне нешто тиме што неко други своју или туђу ствар употријеби у његову корист, а да не постоје претпоставке пословодства без налога. (3) Кад је неко туђу ствар употријебио у своју корист, власник може захтијевати, независно од права на накнаду штете, или у одсуству ове, да му овај накнади корист коју је имао од употребе.“ У овом Нацрту у чл. 275 се помиње наметнуто стицање без основа: „(1) Стицалац без основа обавезан је на враћање и ако није желио стицање. (2) Овим се не искључује право стицаоца без основа да захтијева накнаду штете проузроковане му наметнутим стицањем“.

4. ПРАВНА ДЕЈСТВА СТИЦАЊА БЕЗ ОСНОВА

Према чл. 210, ст. 2 ЗОО, код стицања без основа стицалац је дужан да оно што је стекао врати, а када то није могуће, да накнади вриједност постигнутих користи. Ако је стицалац постао власник одређене ствари, дужан је да је врати повјериоцу и да му пренесе право које је на њега при-

⁵⁷ Ј. Радишић, 300.

⁵⁸ Упор.: чл. 175 Скице за законик о облигацијама и уговорима.

бавио. Ако је био само држалац ствари, дугује повраћај државине, а ако је имао потраживање, дужан је да да њега уступи повјериоцу. На тај начин се успоставља реституција.⁵⁹ Ако реституција није могућа, повјерилац има право на накнаду вриједности постигнутих користи, тј. на новчану накнаду.

Ако се ради о повраћају замјенљивих ствари, реституција се мора извршити у стварима исте врсте, количине и квалитете као предмет обогаћења. Ако би индивидуално одређена ствар случајно пропала прије него што је стицалац сазнао о неоснованости њеног стицања, престала би његова обавеза да је поврати. У случају поклона индивидуално одређене ствари, према једном схватању, обавеза повраћаја ствари од стране обогаћеног би престала, док би се према другом схватању, обогаћени сматрао поклонопримцем, те би осиромашени према њему могао захтијевати реституцију.⁶⁰

Према чл. 214 ЗОО, кад се враћа оно што је стечено без основа, морају се вратити плодови и платити затезна камата, и то, ако је стицалац несавјестан, од дана стицања, а иначе од дана подношења захтјева.⁶¹ Плодови су природни и цивилни. Природни плодови су нпр. јаја од кокошки, мед од пчела итд. Под цивилним плодовима, у смислу чл. 214 ЗОО, сматра се затезна камата.⁶² У плодове у ширем смислу спадају и користи које су стечене употребом ствари. Ако је стицалац уништио или отуђио ствар, по том основу што је примио обавезан је да врати (нпр. суму осигурања, продајну цијену или обештећење). Уколико се обогатио потраживањем које је наплатио, дужан је да врати оно што му је исплаћено.⁶³ Из наведеног се види разлика у ЗОО између савјесног и несавјесног стицаоца. Савјесни стицалац мора вратити плодове и затезну камату од дана подношења захтјева. Обавеза савјесног стицаоца своди се на повраћај користи који има у тренутку подношења захтјева за повраћај.⁶⁴ Према чл. 216 ЗОО, не

⁵⁹ Ј. Радишић, 300.

⁶⁰ Г. Трнавци, 258–259.

⁶¹ ЗООЦГ, чл. 221; Уколико не постоји основ држања предметних новчаних средстава од стране органа тужене, примјеном правила о стицању без основа тужиоцу припада како повраћај одузетог тако и право на законску затезну камату на динарски износ и домицилна камата на девизни износ од дана подношења тужбе. Пресуда Првог општинског суда у Београду, П. бр. 5332/02 од 22.04.2003. год. и Пресуда Округног суда у Београду, Гж. бр. 1275/03 од 30.03.2004. год. Г. Станојчић, 373; Када царина незаконитим поступањем царинском обвезнику наплати већи износ царине од прописане дужна је да царинском обвезнику на враћени износ погрешно наплаћене царине исплати законску затезну камату на период од дана стицања до повраћаја незаконито наплаћених износа царине. Пресуда Врховног суда Србије, Прев. број 359/03 од 6.11.2003. год. Г. Станојчић, 375–376.

⁶² С. Перовић, 655.

⁶³ Ј. Радишић, 300.

⁶⁴ Ј. Радишић, 301.

може се тражити враћање неосновано плаћених износа на име накнаде штете због повреде тијела, нарушења здравља или смрти, уколико је исплата извршена савјесном прибавиоцу.⁶⁵

Несавјесни стицалац мора вратити плодове и платити затезну камату од дана стицања.⁶⁶ Стицалац је несавјестан ако је знао, или према околностима, а при употреби пажње просјечно пажљивог човјека, могао знати да се неосновано обогатио.⁶⁷

Према чл. 280 Нацрта ЗООФБИХ/РС: „Примарни предмет права на поврат стеченог без основа је оно што је дужник стицања без основа стекао. Када изручење стеченог због његових својстава није могуће или када прималац из неког другог разлога није у могућности вратити, дужан је накнадити вриједност стеченог. Вриједност стеченог се одређује према тржишној вриједности, а код наметнутог стицања без основа према стварној вриједности за стицаоца“. У чл. 281 Нацрта ЗООФБИХ/РС је предвиђено да: „Обавеза враћања стицаоца без основа протеже се на постигнуте користи од пријема до враћања ствари и на оно што је стечено у законитом вршењу права, као и оно што је примљено као накнада за уништење, оштећење или одузимање стеченог“.

Према чл. 277 Нацрта ЗООФБИХ/РС: „Поврат у првобитно стање везано за стицање без основа у односу више лица начелно се примјењује само унутар неважећих односа чинидби. Одредбе о стицању без основа на остале начине се не примјењују, осим ако је прималац испуњења обавезе то испуњење примио без обавезе плаћања“. У чл. 278 Нацрта ЗООФБИХ/РС је предвиђено да: „За одређивање испуниоца обавезе није нужно битно реално имовинско давање, него је битна сврха која се тим давањем намјеравала остварити. Сврха се одређује према разумном поимању примаоца давања. Одредбе претходних ставова неће се примијенити ако би се то противило начелу савјесности и поштења“.

Када је у питању накнада трошкова, према чл. 215 ЗОО, стицалац има право на накнаду нужних и корисних трошкова, али ако је био несавјестан, накнада за корисне трошкове му припада само до износа

⁶⁵ ЗООЦГ, чл. 223.

⁶⁶ Како се само посједовање девиза на граничном прелазу без утврђене намјере противправног извршења не може сматрати прекршајем, те како тужена након привременог одузимања девиза у оквиру законских овлашћења није предузела законом предвиђене мјере и радње у законом прописаним роковима, правилно су нижестепени судови примијенили материјално право када су обавезали тужену да по основу стицања без основа као несавјестан стицалац врати тужиоцу динарску противвриједност одузетих девиза са домицилном каматом од дана одузимања девиза до исплате. Пресуда Врховног суда Србије, Рев. 419/04 од 17.11.2004. год. Г. Станојчић, 367.

⁶⁷ С. Перовић, 655.

који представља увећање вриједности у тренутку враћања.⁶⁸ Савјесни стицалац има право на накнаду нужних и корисних трошкова, на примјер за плаћену царину или порез. Нужни трошкови су они који су учињени да би се предмет сачувао од оштећења или пропасти. Корисни трошкови су они који су допринијели повећању предмета обогаћења.⁶⁹

Према чл. 282 Нацрта ЗООФБИХ/РС: „Стицалац без основа је савјестан ако није знао нити уз дужну пажњу могао знати за недостатак правног основа приликом стицања. Савјесни стицалац без основа постаје несавјестан у моменту сазнања о недостатку правног основа стицања, а најкасније у моменту сазнања о покретању одговарајућег правног поступка за враћање стеченог“. У чл. 283 Нацрта ЗООФБИХ/РС је предвиђено да: „Обавеза враћања стеченог је искључена ако је обогаћење престало у вријеме док је стицалац био савјестан. Престанак обогаћења утврђује се упоредбом стања имовине у моменту савјесног стицања са стањем имовине у моменту престанка његове савјесности. Обогаћење стицањем без основа умањује се за висину имовинске штете коју је прималац поводом стицања без основа претрпио као и за трошкове које је имао док је био савјестан. Насупрот томе, обогаћење и савјесног стицаоца без основа увећава се за трошкове које је уштедио из своје имовине стеченим без основа“.

Када је у питању обим обавезе враћања несавјесног стицаоца, према чл. 284 Нацрта ЗООФБиХ/РС: „Обавеза враћања несавјесног стицаоца постоји и када је обогаћење престало. Обавеза враћања користи код несавјесног стицаоца проширује се и на обавезу накнаде за скривљено непостигнуте користи. На новчану обавезу стицалац дугује законску камату од тренутка несавјесности. Обавеза на предају примљеног протеже се и на сурогате добијене на основу правног посла“. Када су у питању додатни случајеви поштравања одговорности код необавезне чинидбе, према чл. 285 Нацрта ЗООФБиХ/РС: „Онај који је прихватањем чинидбе прекршио неку законску забрану или добре обичаје и био свјестан тога, одговара на исти начин као несавјестан стицалац. Ако се чинидбом жели остварити неки резултат чије остварење је према садржају правног посла било објективно неизвјесно и ако су стране биле свјесне те неизвјесности, онда за случај да успјех не наступи одговара прималац почев од времена пријема као несавјестан стицалац“.

Када су у питању двострани уговори, према чл. 286 Нацрта ЗООФБиХ/РС ако обје стране имају право захтијевати враћање датог, узајамна враћања обављају се по правилима за извршење двостраних уговора.

⁶⁸ ЗООЦГ, чл. 222.

⁶⁹ С. Перовић, 657.

Према чл. 216 ЗОО, не може се тражити враћање неосновано плаћених износа на име накнаде штете због повреде тијела, нарушења здравља или смрти, уколико је исплата извршена савјесном прибавиоцу.⁷⁰

Према чл. 380 Нацрта грађанског законика Србије. „Не може се тражити враћање неосновано плаћених износа на име накнаде штете због повреде тијела, нарушења здравља или смрти, уколико је исплата извршена савјесном прибавиоцу. Алтернатива: Додаје се став 2 који гласи: Стицалац се сматра несавјесним од тренутка доставе одлуке о прихватању ванредног правног лијека и дужан је вратити примљено са каматама од тренутка када је постао несавјестан“.

Према чл. 209 ЗОО, последице настанка застарјелости права да захтијева накнаду штете, оштећеник може захтијевати од одговорног лица, по правилима која важе у случају стицања без основа, да му уступи оно што је добио радњом којом је проузрокована штета.⁷¹

5. ЗАКЉУЧАК

Према чл. 210 ЗОО, стицање без основа постоји кад је неки дио имовине једног лица прешао на било који начин у имовину неког другог лица, а тај прелаз нема свој основ у неком правном послу или у закону, стицалац је дужан да га врати, а кад то није могуће, да накнади вриједност постигнутих користи. Обавеза враћања, односно накнаде вриједно-

⁷⁰ Из образложења: „У поступку пред судом првог степена је утврђено, да је раније, правноснажном пресудом П. број 4720/90 тужени у том спору Д. Д. за осигурање обавезан да плати тужиљи у том спору на име накнаде штете због будућих физичких болова износ од 4.000 динара. Та пресуда је потврђена пресудом Окружног суда Гж. број 5261/94 од 10.10.1994. године. Међутим, пресудом Врховног суда Србије Рев. број 2482/95 од 13.2.1996. године преиначене су одлуке првостепеног и другостепеног суда у том спору тако што је одбијен тужбени захтјев тужиље којим је тражила да јој тужени Д. Д. за осигурање плати на име физичких болова које ће убудуће трпјети наведени износ. Прије доношења пресуде ревизијског суда, тужени је платио 30.12.1994. године тужиљи, поред осталих и овај новчани износ. У овом спору, Д. Д. за осигурање тражи да му тужена врати износ од 4.000 динара сматрајући да се исплатом тог износа она неосновано обогатила. Нижестепени судови правилно налазе да такав тужбени захтев није основан. Према одредби члана 216. ЗОО не може се тражити враћање неосновано плаћених износа на име накнаде штете због повреде тијела, нарушења здравља, или смрти, уколико је исплата извршена савјесном прибавиоцу“. Врховни суд Србије, Рев. 4677/98 од 26.01.1999, Г. Станојчић, 378–379.

⁷¹ Из образложења: „Оштећени има право да и последице застарјелости његовог права на накнаду штете захтијева од одговорног лица да му уступи оно што је добио проузроковањем штете, али свој захтјев не може засновати на правилима о накнади штете, него на правилима која важе за стицање без основа.“ Пресуда Привредног апелационог суда Пж. 4307/11 од 8.09.2011. године. „Рок за застарјелост захтјева за повраћај стеченог без основа тече од времена када је имовина неосновано обогашеног увећана“. Из Одлуке Врховног суда Србије, Рев, 1571/02. Д. Вељковић, 256.

сти настаје и кад се нешто прими с обзиром на основ који се није остварио или који је касније отпао. Сматрамо да је боља дефиниција у чл. 1111, ст. 1 и 2 Хрватског закона о обвезним односима, која би требало да буде прихваћена и у нашем праву, гдје стицање без основа постоји и када дио имовине неке особе на било који начин пређе у имовину друге особе, а тај прелаз нема основе у неком правном послу, одлуци суда, односно друге надлежне власти или закону, стицатељ је дужан вратити га, односно, ако то није могуће, накнадити вриједност постигнуте користи.

Постоји пет правних претпоставки настанка стицања без основа: повећање имовине (обогаћење) стицаоца; умањење имовине (осиромашење) друге стране; узрочно посљедична веза између наведеног преласка имовине између осиромашеног и обогаћеног; непостојање титулуса, односно правног основа тог преласка; чињење усљед кога је дошло до стицања без основа не смије бити деликтна радња. Стицање без основа може да настане радњом обогаћеног, радњом осиромашеног или усљед радње неког трећег или спољњег догађаја. У Нацрту грађанског законика Србије уводе се два нова случаја стицања без основа, које би требало прихватити и у нашем праву, а то су примање исплате туђег потраживања и отуђење туђе ствари и случај неморалног и незаконитог основа. Према чл. 210, ст. 2 ЗОО, код стицања без основа стицалац је дужан да оно што је стекао врати, а када то није могуће, да накнади вриједност постигнутих користи. Према чл. 214 ЗОО, кад се враћа оно што је стечено без основа, морају се вратити плодови и платити затезна камата, и то, ако је стицалац несавјестан, од дана стицања, а иначе од дана подношења захтјева. Када је у питању накнада трошкова, према чл. 215 ЗОО, стицалац има право на накнаду нужних и корисних трошкова, али ако је био несавјестан, накнада за корисне трошкове му припада само до износа који представља увећање вриједности у тренутку враћања.

ЛИСТА РЕФЕРЕНЦИ

Библиографске референце

1. Антић, Оливер, *Облигационо право*, Службени гласник, Београд 2010;
2. Anghel, Irina, “The principle of unjust enrichment from the European Codes to the European Civil Code“, *Challenges of the Knowledge Society* 2012;
3. Вељковић, Драгослав, *Облигационо право кроз коментар Закона о облигационим односима, са регистром појмова за практичну примјену, са примјерима уговора, тужби и судске праксе*, Пословни биро, Београд 2005;
4. Даниловић, Јелена, „Неосновано обогаћење“, *Анали Правног факултета у Београду* 1-4/2001;

5. Константиновић, Михаило, *Облигације и уговори, Скица за законик о облигацијама и уговорима*, Службени лист СРЈ, Београд 1996;
6. Лоза, Богдан, *Облигационо право, општи дио*, Службени гласник, Београд 2000;
7. Мораит, Бранко, *Облигационо право*, Комесграфика, Бања Лука 2010;
8. Перовић, Слободан, *Коментар Закона о облигационим односима, књига прва*, Културни центар – Горњи Милановац, Правни факултет – Крагујевац 1980;
9. Радишић, Јаков, *Облигационо право, општи део*, Номос, Београд 2004;
10. Станојчић Гордана, *Актуелна судска пракса из облигационог права*, Пословни биро, Београд 2006;
11. Трнавци, Генц, „Правна природа неоснованог обogaђења“, *Годишњак Правног факултета у Бања Луци* 30/2007.

Правни прописи

1. Закон о облигационим односима, *Службени лист СФРЈ*, бр. 29/78, 39/85, 45/89 и 57/89, *Службени гласник РС*, бр. 21/92, 17/93, 3/96, 39/03 и 74/04;
2. Закон о обвезним односима, *Народне новине Републике Хрватске*, бр. 35/05, 41/08, 78/15 и 29/18;
3. Закон о облигационим односима, *Службени лист Републике Црне Горе*, бр. 47/08, 4/11 – др. закон и 22/17;
4. Аустријски општи грађански законик, *Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch*, <http://ibiblio.org/ais/abgb1.htm/>;
5. Италијански грађански законик, *Codice Civile*, http://www.jus.unitn.it/-cardozo/Obiter_Dictum/codciv/Codciv.htm;
6. Њемачки грађански законик, *Bürgerliches Gesetzbuch*, <http://bundesrecht.juris.de/bundesrecht/bgb/>;
7. Француски грађански законик, *Code Civil*, <http://www.bicentenaireducoddecivil.fr/leger/legifrance.htm>;
8. Швајцарски законик о облигацијама, *Schweizerisches Obligationenrecht*, <http://www.admin.ch/ch/fr/rs/c210.html>.

Assistant Professor Milica Panić, LL.D.

Faculty of Law, University of East Sarajevo

UNJUST ENRICHMENT

Summary

In this paper we discuss some general questions relating to the unjust enrichment for which different terms are used in theory, such as: ungrounded enrichment, legal ungrounded enrichment, acquisition without legal basis, unjustified enrichment. According to Art. 210 of the Law on Obligations, the unjust enrichment means the transfer of some part of the property of a person in any way into the property of another person, while this transition has no legal basis in any legal transaction or law. In this case, the acquirer will be obliged to return it, and when it is not possible, he/she will be obliged to compensate for the value of the achieved benefits.

We analyze the solutions from the draft of the Civil Code of Serbia, the Draft Law on Obligations of the Federation of Bosnia and Herzegovina/ Republika Srpska, as well as the solutions from the Law on Obligations of the former Yugoslav Republics. We pay special attention to the solutions of the court practice.

Key words: *Enrichment; Impoverishment; Fitness; Conscientiousness.*